

تبیین رابطه انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک پذیری با خلاقیت^۱

حجت‌الله مرادی پردنجانی^۲

پریوش جعفری^۳

محمد قاسمی^۴

ستار صادقی^۵

حسین حیدری^۶

چکیده

زمینه: خلاقیت را خلق اندیشه‌ها، ایده‌ها، افکار نو و متفاوت نگریستن به امور، عبور از مرز دانسته‌های محدود به حیطه نادانسته‌های نامحدود و ابداع راه‌حل‌های جدید برای یک مسئله تعریف کرده‌اند. خلاقیت مهم‌ترین ویژگی افراد کارآفرین است؛ به نحوی که ویژگی‌های دیگر کارآفرینان همچون انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری آنان بر خلاقیت تأثیر معناداری دارند. هدف: این مقاله درصدد است تا رابطه بین انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری دانشجویان را با خلاقیت آنان مورد بررسی قرار دهد.

روش: طرح آن از نوع توصیفی بوده که با هدفی کاربردی و به روش همبستگی انجام گرفته است. برای اندازه‌گیری متغیرها نیز از پرسش‌نامه هرمانز (۱۹۷۰)، راتر (۱۹۶۶)، احمدپورداریانی (۱۳۸۹) و کفایت (۱۳۷۳) استفاده شد. جامعه تحقیق را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد

۱. این مقاله برگرفته از پژوهشی است که سال ۱۳۹۱ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد انجام شده است.

۲. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، مربی گروه مدیریت، شهرکرد، ایران و دانشجوی دکتری (نویسنده مسئول)

h.moradi@iaushk.ac.ir

۳. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، استادیار گروه مدیریت، تهران، ایران pjaafari@yahoo.com

۴. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، استادیار گروه روانشناسی، شهرکرد، ایران ghasemi481@yahoo.com

۵. دانشگاه کاشان، استادیار گروه جامعه‌شناسی، کاشان، ایران astare2008@gmail.com

۶. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، مربی گروه علوم تربیتی، شهرکرد، ایران hoseinheidari_50@yahoo.com

تشکیل می‌دهد که از میان آنها تعداد ۲۰۰ دانشجوی به روش طبقه‌ای انتخاب شدند و داده‌های به‌دست آمده با روش‌های همبستگی، رگرسیون و تحلیل مسیر، تجزیه و تحلیل شد. یافته‌ها: نتایج نشان داد که از میان متغیرهای انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری، متغیر انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل بیشترین تأثیر و ریسک‌پذیری تأثیر کمتری بر خلاقیت دارد. نتیجه‌گیری: مهم‌ترین نتیجه تحقیق حاضر این است که با تقویت انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل درونی دانشجویان، می‌توان خلاقیت آنان را افزایش داد.

کلیدواژه (گان): انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل، ریسک‌پذیری، خلاقیت.

مقدمه

انسان در زندگی همواره با مشکلاتی مواجه می‌شود که برای حل آن‌ها به دنبال یافتن راه‌حل‌های مفید و مؤثر است. به همین ترتیب گاهی از تجارب و یافته‌های دیگران بهره‌جسته و گاهی خود به فکر ایجاد شیوه‌های نو در حل مسائل است. بدیهی است که شیوه‌های جدید موجب گسترش علوم گوناگون می‌شود.

قدرت تخیل و اندیشه از جمله ویژگی‌های بارز انسان است که وی را در جهت نیل به موفقیت‌ها و پیشرفت‌هایش یاری نموده است (گل محمدی، ۱۳۹۲). در همه زمینه‌ها به تفکر نیاز است و این اندیشه بهتر به خلاقیت نیاز دارد. خلاقیت که از ویژگی‌های روان‌شناختی انسان است؛ ظرفیت دیدن روابط جدید و پدید آوردن اندیشه‌های غیرمعمول و فاصله گرفتن از الگوهای سنتی تعریف کرده‌اند. تفکر خلاق ترکیبی از قدرت انعطاف‌پذیری و ابتکار است که یادگیرنده را قادر می‌سازد خارج از تفکر معقول به نتایج متفاوت بیندیشد (رشیدی و شهرآرای، ۱۳۸۷: ۸۴). خلاقیت را می‌توان از دو جنبه روان‌شناسی و سازمانی بررسی کرد، از دیدگاه روان‌شناسی، خلاقیت از جنبه‌های اصلی و ویژگی‌های تفکر است و از دیدگاه سازمانی خلاقیت یعنی، ارائه فکر و طرح نوین برای بهبود و ارتقای کمیت یا کیفیت فعالیت‌های سازمان، مثلاً افزایش بهره‌وری، تولیدات یا خدمات، کاهش هزینه‌ها، تولیدات یا خدمات و غیره (درانی و مرادی، ۱۳۸۸: ۱۰۴).

منظور از خلاق بودن در نظریه گیلفورد^۱ (۱۹۸۷) داشتن تفکر واگرا^۲ است (در این تفکر جواب قطعی وجود ندارد و ممکن است تعداد زیادی جواب احتمالی وجود داشته باشد که از نظر منطقی هر یک ممکن است درست باشد و در مقابل تفکر همگرا^۳ که نتیجه از قبل معلوم است، یعنی همیشه یک جواب درست یا غلط برای آن وجود دارد، قرار می‌گیرد). تفکر واگرا از ویژگی‌های زیر تشکیل شده است:

۱. سیالی (روانی اندیشه)^۴: توانایی برقراری رابطه معنادار بین فکر، اندیشه و بیان که بر اساس تعداد افکار یا راه‌حل‌های ارائه‌شده در یک‌زمان مشخص اندازه‌گیری می‌شود.
۲. اصالت (تازگی)^۵: استفاده از راه‌حل‌های منحصر به فرد و نو.
۳. انعطاف‌پذیری^۶: تولید اندیشه‌ها و راه‌حل‌های متنوع و غیر معمول برای یک مسئله.
۴. بسط^۷: توانایی توجه به جزئیات در حین انجام یک فعالیت.

امامی پور (۱۳۸۰) در مطالعه‌ای به این نتیجه دست یافت که خلاقیت مردان از زنان بیشتر است. ممکن است این امر به فرصت‌های بیشتری که مردان نسبت به زنان برای بروز خلاقیتشان دارند مربوط باشد و به نظر می‌رسد این تفاوت‌ها اکتسابی است نه ذاتی (امامی پور، ۱۳۸۰). برخی ویژگی‌های روان‌شناختی بر خلاقیت اثرگذارند. از میان آنها می‌توان به انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری اشاره نمود (شکرکن و همکاران، ۱۳۸۲: ۴).

انگیزه پیشرفت^۸ یا نیاز به پیشرفت^۹ را به علاقه و میلی به موفقیت در زمینه خاص تعریف نموده‌اند. مک کله لند (1963) از نظریه‌پردازانی است که در زمینه انگیزه پیشرفت مطالعات زیادی انجام داده است. او دریافت، افرادی که فعالیت را آغاز می‌کنند نیاز به پیشرفت بالاتری

-
1. Guilford, J.P
  2. Divergent
  3. Convergent
  4. Fluency
  5. Originality
  6. Flexibility
  7. Flaboration
  8. Achivement Motivation
  9. Need For Achivement

نسبت به سایر افرادی که چنین نیازی احساس نمی‌کنند، دارند. این افراد سعی می‌کنند که مسئولیت حل مسائل، تعیین اهداف و دستیابی به این اهداف را با تلاش و کوشش خودشان برعهده بگیرند (McClelland, 1962: 99). استاین (1979) نشان داد افراد خلاق دارای انگیزه پیشرفت بالایی هستند (Stein, 1979). جانسون (1990) نشان داد که همبستگی معناداری بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با خلاقیت و کارآفرینی آنان وجود دارد (Johanson, 1990). تحقیقات دیگر نشان دادند که همه افراد از این لحاظ برابر نیستند و افرادی که این ویژگی در آنان وجود دارد، در انجام کارها از دیگر افرادی که این نیاز در آنها کمتر دیده می‌شود، پیشی می‌گیرند (Shane & Edwin, 2002). شکرکن و همکاران (۱۳۸۲) نشان دادند که بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با خلاقیت و کارآفرینی آنان همبستگی معناداری وجود دارد (شکرکن و همکاران، ۱۳۸۲: ۱). گل شکوه و همکاران (۱۳۸۹) نیز در تحقیقی نشان دادند که انگیزه پیشرفت از پیش‌بینی‌کننده‌های مهم و اثرگذار بر خلاقیت است (گل شکوه، ۱۳۸۹: ۱۰۵). شاین و کالین نیز پس از تجزیه و تحلیل نتایج پژوهشی دریافتند که انگیزه پیشرفت از عوامل مؤثر برای داشتن انگیزه خلاقیت و کارآفرینی است (Shan & Calin, 2003).

منظور از مرکز کنترل^۱ یعنی عقیده فرد نسبت به اینکه فرد در کنترل وقایع خارجی است یا داخلی؟ افرادی که منبع کنترل داخلی^۲ دارند، موفقیت‌ها و شکست‌ها را به خود و عوامل درونی خودشان نسبت می‌دهند و افرادی که دارای مرکز کنترل خارجی^۳ هستند، موفقیت و شکست‌ها را به عوامل محیطی و بیرونی خود نسبت می‌دهند (Shane & Edwin, 2002). جولیان روتر^۴ (1966) از نظریه پردازانی است که در زمینه مرکز کنترل تحقیقات متعددی انجام داده است. او نشان داد که هرگاه شخص بازخوردی را مشاهده نماید که به‌طور کامل ناشی از عملکرد وی نباشد، آن را به عوامل بیرونی همچون شانس نسبت می‌دهد و می‌گویند آن فرد

-
1. Locus of Control
  2. Internal Locus of Control
  3. External Locus of Control
  4. Rotter

دارای مرکز کنترل بیرونی است اما زمانی که فرد موفقیت‌ها و شکست‌هایش را به عوامل درونی مثل توانایی‌اش نسبت دهد می‌گویند آن فرد دارای مرکز کنترل درونی است (سیف، ۱۳۷۹). افراد خلاق و افراد دارای منبع کنترل درونی ویژگی‌های شخصیتی مشابه و متعددی دارند؛ مثلاً آنها در تفکر مستقل‌ترند، ولی درعین حال از پیشنهادها و اطلاعات دیگران نیز استقبال می‌کنند. به لحاظ منبع کنترل درونی خودشان را حاکم بر زندگی خویش می‌دانند و معتقدند شانس و سرنوشت بر زندگی آنها تأثیر ندارد. سطح تحمل‌پذیری بالاتری دارند و در دنبال کردن اهداف و مقاصد خود پایدارترند (آقایی فیشانی، ۱۳۷۷). با توجه به ویژگی‌های تحقیقی مشابه با افراد خلاق و افراد دارای منبع کنترل درونی به نظر می‌آید خلاقیت با منبع کنترل درونی رابطه داشته باشد (گل شکوه و همکاران، ۱۳۸۹). کومار^۱ (۱۹۹۱) به نقل از شهرآرای (۱۳۷۴) نشان داد که افراد معتقد به کنترل درونی از افراد معتقد به کنترل بیرونی برای ابتکار در اندیشه و عمل تلاش بیشتری می‌کنند. ایشان بر اساس مقایسه الگوی علایق دانش‌آموزان خلاق و غیرخلاق گزارش کرد که دانش‌آموزان خلاق بیشتر از دانش‌آموزان غیرخلاق دارای منبع کنترل درونی هستند (کومار، ۱۹۹۱؛ به نقل از شهرآرای، ۱۳۷۴). گوهری (۱۳۷۶) نشان داد که خودانگیختگی و انگیزش درونی در خلاقیت تأثیر زیادی دارد، فرد خلاق بیشتر دارای انگیزش درونی بوده و به خاطر علاقه‌مندی به کارش در مقابل اطرافیان مقاومت می‌کند و خلاقیت خود را نشان می‌دهد (گوهری، ۱۳۷۶). بوستان (۱۳۸۲) در تحقیقی به منظور بررسی ارتباط بین منبع کنترل و میزان خلاقیت، نشان داد که بین منبع کنترل درونی و خلاقیت رابطه مثبت وجود دارد؛ بین میزان خلاقیت دانشجویانی که منبع کنترل آنها درونی است با میزان خلاقیت دانشجویانی که منبع کنترل آنها بیرونی است، تفاوت معناداری وجود دارد (بوستان، ۱۳۸۲: ۱). رشیدی (۱۳۸۵) در تحقیقی نشان داد که دانش‌آموزان خلاق دارای منبع کنترل درونی هستند و دانش‌آموزان دارای منبع کنترل درونی، دارای نگرش به خلاقیت بالاتری هستند (رشیدی، ۱۳۸۵: ۱). رشیدی و شهرآرای (۱۳۸۷) نیز در پژوهشی نشان دادند که

---

1. Kumar

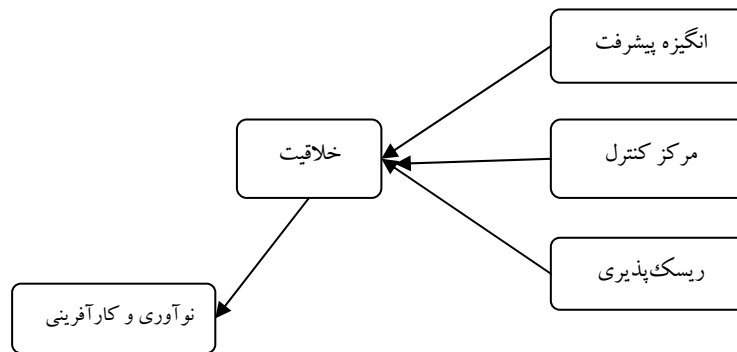
بین منبع کنترل درونی و خلاقیت رابطه مثبتی وجود دارد. ابعاد سیالی و انعطاف‌پذیری در دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر وجود دارد اما بُعد بسط خلاقیت در دختران بیشتر از پسران است (رشیدی و شهرآرای، ۱۳۸۷: ۸۳). شرکت (۱۳۸۸) نشان داد که بین منبع کنترل و میزان خلاقیت ارتباط معناداری وجود ندارد؛ بین نمرات منبع کنترل پسران و میزان خلاقیت آنها ارتباط معناداری وجود دارد؛ بین نمرات منبع کنترل دختران و میزان خلاقیت آنها ارتباط معناداری وجود دارد؛ در عملکرد دختران دارای منبع کنترل بیرونی و پسران دارای منبع کنترل درونی در رابطه با عنصر ابتکار آزمون خلاقیت تفاوت معناداری وجود دارد و بین نمرات دختران و پسران دانشجو در عناصر آزمون خلاقیت تفاوت معناداری وجود ندارد (شرکت، ۱۳۸۸: ۱).

ریسک‌پذیری^۱ از دیگر ویژگی‌های روان‌شناختی است که بر خلاقیت اثرگذار است و در واقع تلاش‌هایی است که فرد به هنگام برخورد با خطر از خود نشان می‌دهد و سعی در مهار آنها دارد. این ویژگی در افراد خلاق بیشتر وجود دارد (درانی و مرادی، ۱۳۸۸: ۱۷). تحقیقات نشان داده است افرادی که خلاقیت بالایی دارند در مقایسه با سایرین از قابلیت ریسک‌پذیری بالاتری نیز برخوردارند (Zhuang et al, 1999: 66). هال و بوسلی^۲ (1980) نیز نشان دادند، افراد خلاق تمایل بیشتری به خطرپذیری دارند (احمدپورداریانی، ۱۳۸۹: ۸۶). خلاقیت با میزان ریسک‌پذیری رابطه مستقیم دارد، یعنی افرادی که خطرپذیرند از قوه خلاقیت بالاتری برخوردارند (نوری، ۱۳۹۰). دراکر (2005) نیز معتقد است افراد خلاق دارای یک ویژگی مشترک هستند و آن این که خطرپذیرند (Drucker, 2005). چینگ و چان (2011) نشان دادند افرادی که خلاق پنداشته می‌شوند، خطرپذیران میانه‌رو هستند (Ching&Chann, 2011).

---

1. Risk- Taking Propensity
2. Hull& Bosley

درحقیقت می‌توان گفت زمانی که افراد در حال «تلاش خلاق^۱» هستند، ریسک را پذیرفته‌اند و این تلاش خلاق است که به «نتایج خلاق^۲» منجر می‌شود. با توجه به چارچوب نظری و پیشینه موضوع، از مدل مفهومی زیر به منظور تبیین رابطه میان انگیزه پیشرفت، کنترل درونی و ریسک‌پذیری با خلاقیت استفاده شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

با توجه به مدل مفهومی بالا در این مقاله ۳ فرضیه اصلی و ۱۲ فرضیه فرعی (جمعاً ۱۵ فرضیه) زیر آزمون شد:

۱. بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد.
  - ۱.۱. بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با بعد سیالی خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
  - ۱.۲. بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با بعد انعطاف‌پذیری خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
  - ۱.۳. بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با بعد بسط خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.

---

1. creative effort
2. creative outcomes

- ۱.۴. بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با بعد اصالت خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین مرکز کنترل دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲.۱. بین مرکز کنترل دانشجویان با بعد سیالی خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲.۲. بین مرکز کنترل دانشجویان با بعد انعطاف‌پذیری خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲.۳. بین مرکز کنترل دانشجویان با بعد بسط خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲.۴. بین مرکز کنترل دانشجویان با بعد اصالت خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین ریسک‌پذیری دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳.۱. بین ریسک‌پذیری دانشجویان با بعد سیالی خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳.۲. بین ریسک‌پذیری دانشجویان با بعد انعطاف‌پذیری خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳.۳. بین ریسک‌پذیری دانشجویان با بعد بسط خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳.۴. بین ریسک‌پذیری دانشجویان با بعد اصالت خلاقیت آنان رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی است و با توجه به اینکه هدف آن بررسی رابطه میان انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری با خلاقیت می‌باشد، در زمره طرح‌های

توصیفی به شمار می‌آید. از آنجائی که به تبیین رابطه میان هر یک از متغیرهای فوق می‌پردازد، از نوع همبستگی است.

جامعه تحقیق را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد تشکیل می‌دهد که از میان آنها تعداد ۲۰۰ دانشجو به روش طبقه‌ای و با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها علاوه بر اطلاعات کتابخانه‌ای که به‌منظور دستیابی به پیشینه تحقیق انجام گرفت، از پرسش‌نامه‌ای که سؤالات آن برگرفته از پرسش‌نامه انگیزه پیشرفت هرمانز (1970)؛ مرکز کنترل راتر (1966)؛ ریسک‌پذیری احمدپورداریانی (۱۳۸۹) و خلاقیت کفایت (۱۳۷۳) تشکیل شده بود، استفاده شد. برای تدوین پرسش‌نامه و اینکه آیا از روایی کافی برخوردار است، با نظرخواهی از متخصصان پرسش‌نامه‌نهایی تدوین و درنهایت روایی صوری و محتوایی آن تأیید شد. برای محاسبه پایایی پرسش‌نامه از روش برآورد ضریب آلفای کرونباخ^۱ که یکی از روش‌های محاسبه پایایی ابزار اندازه‌گیری است، استفاده شد. بر این اساس پرسش‌نامه اولیه در نمونه‌ای به حجم ۶۰ نفر از دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد اجرا و بعد از تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه‌ها و حذف سؤالات نامربوط به ترتیب پایایی ۰/۸۹، ۰/۸۷، ۰/۸۹، ۰/۸۹ برای سؤالات مربوط به انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری، مرکز کنترل و خلاقیت به‌دست آمد که بر اساس منابع موجود (سیف، ۱۳۷۹) پایایی نسبتاً بالایی دارد.

یافته‌های پژوهش

برای آزمون فرضیه‌ها از روش‌های همبستگی، رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شد. ضمناً تمامی محاسبه‌ها با نرم‌افزار اسپس^۲ انجام شد. در ادامه نتایج آزمون فرضیه‌ها به شرح زیر ارائه شده است.

1. Cronbachs Coefficient Alpha
2. SPSS

۱. بین انگیزه پیشرفت با خلاقیت (کل) رابطه معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی (۰/۴۰) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) به دست آمده نشان دهنده رابطه‌ای معنادار میان دو متغیر در سطح ۰/۰۱ و ۰/۰۵ است و می‌توان نتیجه گرفت، از لحاظ آماری بین متغیر انگیزه پیشرفت دانشجویان با خلاقیت (کلی) رابطه معناداری دارد. همچنین نتایج نشان داد که بین دو متغیر انگیزه پیشرفت دانشجویان و بعد سیالی و اصالت خلاقیت رابطه معناداری وجود ندارد؛ اما بین دو متغیر انگیزه پیشرفت و بعد انعطاف‌پذیری و بسط خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد که متغیر انگیزه پیشرفت بیشترین ارتباط را با بعد بسط خلاقیت دانشجویان دارد. جدول ۱ نتایج مربوط به آزمون فرضیه ۱ را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نتایج آزمون فرضیه ۱

نتیجه	Sig	ضریب همبستگی	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین
تائید	۰/۰۰۰	۰/۴۰	خلاقیت (کلی)	انگیزه پیشرفت
رد	۰/۰۶۲	۰/۱۳	بعد سیالی	انگیزه پیشرفت
تائید	۰/۰۰۰	۰/۲۹	بعد انعطاف‌پذیری	انگیزه پیشرفت
تائید	۰/۰۰۰	۰/۵۶	بعد بسط	انگیزه پیشرفت
رد	۰/۰۶۹	۰/۱۱	بعد اصالت	انگیزه پیشرفت

۲. بین مرکز کنترل با خلاقیت (کل) رابطه معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی (۰/۳۰) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) به دست آمده نشان دهنده رابطه‌ای معنادار میان دو متغیر در سطح ۰/۰۱ و ۰/۰۵ است و می‌توان از لحاظ آماری نتیجه گرفت بین متغیر مرکز کنترل دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری دارد. همچنین نتایج نشان داد که بین دو متغیر مرکز کنترل و بعد سیالی و بسط خلاقیت رابطه معناداری وجود ندارد، اما بین دو متغیر مرکز کنترل و بعد انعطاف‌پذیری و اصالت خلاقیت رابطه معناداری وجود دارد. همچنین نتایج نشان داده که متغیر مرکز کنترل دانشجویان بیشترین ارتباط را با ویژگی انعطاف‌پذیری خلاقیت آنان دارد. جدول ۲ نتایج مربوط به آزمون فرضیه ۲ را نشان می‌دهد.

جدول ۲. نتایج آزمون فرضیه ۲

نتیجه	Sig	ضریب همبستگی	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین
تائید	۰/۰۰۰	۰/۳۰	خلاقیت (کلی)	مرکز کنترل
رد	۰/۳۲۲	۰/۰۵	بعد سیالی	مرکز کنترل
تائید	۰/۰۰۰	۰/۳۳	بعد انعطاف‌پذیری	مرکز کنترل
رد	۰/۳۱۷	۰/۰۷	بعد بسط	مرکز کنترل
تائید	۰/۰۰۰	۰/۲۹	بعد اصالت	مرکز کنترل

۴. بین ریسک‌پذیری با خلاقیت (کل) رابطه معناداری وجود دارد.

ضریب همبستگی (۰/۱۲) و سطح معناداری (۰/۰۸۸) به‌دست آمده نشان‌دهنده رابطه‌ای معنادار میان دو متغیر در سطح ۰/۰۱ و ۰/۰۵ است و می‌توان نتیجه‌گیری نمود متغیر ریسک‌پذیری دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری از لحاظ آماری دارد. با این وجود، این نتیجه جدول ۳ نشان می‌دهد که بین دو متغیر ریسک‌پذیری دانشجویان و بعد سیالی انعطاف‌پذیری و بسط خلاقیت رابطه معناداری وجود دارد اما با بعد اصالت رابطه معناداری ندارد. همچنین نتایج نشان داده که متغیر ریسک‌پذیری بیشترین ارتباط را با ویژگی انعطاف‌پذیری دانشجویان دارد. جدول ۳ نتایج مربوط به آزمون فرضیه ۳ را نشان می‌دهد.

جدول ۳. نتایج آزمون فرضیه ۳

نتیجه	Sig	ضریب همبستگی	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین
تائید	۰/۰۴۹	/۱۷	خلاقیت (کلی)	ریسک‌پذیری
تائید	۰/۰۰۴	/۲۲	بعد سیالی	ریسک‌پذیری
تائید	۰/۰۰۱	/۲۴	بعد انعطاف‌پذیری	ریسک‌پذیری
تائید	۰/۰۰۶	/۲۰	بعد بسط	ریسک‌پذیری
رد	۰/۰۹۷	/۰۸	بعد اصالت	ریسک‌پذیری

تحلیل رگرسیون تأثیر انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری بر خلاقیت: در جدول ۴ خلاصه نتایج تحلیل رگرسیونی اثر متغیرهای انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری بر

متغیر خلاقیت دانشجویان آمده است. در جدول ۴ مقدار ضریب تعیین^۱ (۰/۲۶) نشان می‌دهد که نزدیک ۲۶ درصد از تغییرات مربوط به خلاقیت دانشجویان با انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری آنان توضیح داده می‌شود و بقیه تغییرات مربوط به خلاقیت دانشجویان با متغیرهای دیگری خارج از این تحقیق توضیح داده می‌شوند.

جدول ۴ همچنین ضرایب رگرسیونی متغیرها را نشان می‌دهد. همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهد تنها تأثیر دو متغیر انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل بر خلاقیت (کل) معنادار شده است اما تأثیر ریسک‌پذیری بر خلاقیت (کل) دانشجویان این تحقیق معنادار نشده است. ضمناً نتایج نشان می‌دهد که از میان متغیرها به ترتیب انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل بیشترین تأثیر را بر خلاقیت (کل) دانشجویان داشته‌اند.

جدول ۴. ضرایب رگرسیونی متغیرهای تحقیق

معناداری	T	ضریب Beta	ضریب B	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	مدل
۰/۰۴۲	-۲/۰۴۵	-	-۳/۹۱۴			ثابت
۰/۰۰۰	۶/۶۱۶	۰/۴۳۹	۰/۲۶۵			انگیزه پیشرفت
۰/۰۰۰	۵/۰۵۸	۰/۳۱۹	۰/۱۸۳	۰/۲۶۰	۰/۵۰۹	مرکز کنترل
۰/۱۰۸	۱/۶۱۴	۰/۱۶۰	۰/۲۵۷			ریسک‌پذیری

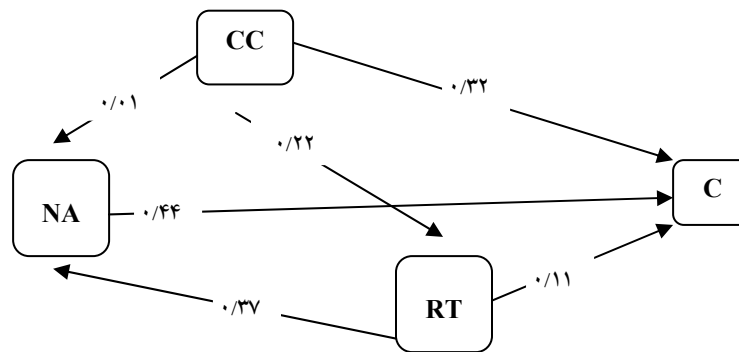
با توجه به ضرایب بتا، معادله خط رگرسیونی به صورت زیر خواهد بود:

$$Y (\text{Creativity}) = 0/44 (\text{انگیزه پیشرفت}) + 0/34 (\text{مرکز کنترل}) + 0/16 (\text{ریسک‌پذیری})$$

برای انجام تحلیل و ترسیم نمودار مسیر خلاقیت (کل) دانشجویان با توجه به انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری آنان پس از بررسی‌های موضوعی درباره خلاقیت و همچنین تحلیل‌های آماری در سطح همبستگی و مدل‌های رگرسیونی، برای سنجش میزان اثر

1. R Square

مستقیم و غیرمستقیم هر کدام از متغیرهای انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری بر خلاقیت (کل) مدل زیر طراحی شد. این مدل نشان می‌دهد که متغیر انگیزه پیشرفت (NA) به صورت مستقیم بر خلاقیت (C) دانشجویان $0/44$ تأثیر گذاشته است. متغیر مرکز کنترل (CC) به صورت مستقیم بر خلاقیت (C) $0/32$ تأثیر گذاشته است؛ در حالی که به صورت غیرمستقیم و با واسطه متغیرهای ریسک‌پذیری و انگیزه پیشرفت $0/43$ تأثیر گذاشته است؛ در مجموع بر خلاقیت آنان $0/343$ تأثیر داشته است. ریسک‌پذیری (RT) به صورت مستقیم بر خلاقیت (C) دانشجویان $0/16$ تأثیر گذاشته است. در حالی که به صورت غیرمستقیم و با واسطه متغیر انگیزه پیشرفت $0/13$ تأثیر گذاشته است، در مجموع بر خلاقیت آنان $0/29$ تأثیر داشته است.

شکل ۲. نمودار مسیر

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی این سؤال که آیا میان انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری دانشجویان با خلاقیت رابطه وجود دارد پرداخته شد. ضمن بررسی ادبیات نظری و پیشینه موضوع، سه فرضیه بررسی شد که در ادامه به تبیین هر یک خواهیم پرداخت.

در رابطه با فرضیه اول (بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد) نتایج جدول ۱ نشان داد که بین متغیر انگیزه پیشرفت دانشجویان با

خلاقیت (کلی) آنان از لحاظ آماری رابطه معناداری وجود دارد. همچنین بین دو متغیر انگیزه پیشرفت و بعد انعطاف‌پذیری و بسط خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد؛ اما بین انگیزه پیشرفت و ابعاد سیالی و اصالت خلاقیت رابطه معنادار وجود ندارد. همچنین نتایج نشان داد که متغیر انگیزه پیشرفت بیشترین ارتباط را با بعد بسط خلاقیت دارد. نتایج حاضر با نتایج حاصل از تحقیقات استاین (۱۹۷۹) که نشان داد افراد خلاق دارای انگیزه پیشرفت بالایی هستند و جانسون (۱۹۹۰) که نشان داد همبستگی معناداری بین انگیزه پیشرفت با خلاقیت وجود دارد و تحقیقات شکرکن و همکاران (۱۳۸۲) که نشان دادند بین انگیزه پیشرفت دانشجویان با میزان خلاقیت کلی آنان همبستگی معناداری وجود دارد و همچنین تحقیق گل شکوه و همکاران (۱۳۸۹) که نشان دادند انگیزه پیشرفت از پیش‌بینی‌کننده‌های مهم و اثرگذار خلاقیت دانشجویان است، همسو است. با توجه به این که انگیزه پیشرفت از متغیرهای تأثیرگذار بر خلاقیت دانشجویان است و با توجه به این که انگیزه پیشرفت پیامدهای زیادی را به دنبال دارد، بنابر این، پیشنهاد می‌شود در کلاس‌های درس تکالیف نسبتاً چالش‌برانگیز که احتمال موفقیت در آنها وجود داشته باشد در اختیار دانشجویان قرار داده شود و از دانشجویان خواسته شود راه‌حل‌های متنوع و جدیدی برای حل آنها ارائه دهند.

در رابطه با فرضیه دوم (بین مرکز کنترل دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد) نتایج جدول ۲ نشان داد که متغیر مرکز کنترل با خلاقیت (کلی) رابطه معناداری از لحاظ آماری دارد. همچنین بین دو متغیر مرکز کنترل با ابعاد انعطاف‌پذیری و اصالت خلاقیت رابطه معناداری وجود دارد در حالی که بین این متغیر با ابعاد سیالی و بسط خلاقیت رابطه معناداری مشاهده نشد. همچنین نتایج نشان داد که متغیر مرکز کنترل بیشترین ارتباط را با ویژگی انعطاف‌پذیری خلاقیت دارد. نتایج تحقیق حاضر با نتایج حاصل از تحقیقات کومار (۱۹۹۱) که نشان داد دانش‌آموزان خلاق بیشتر از دانش‌آموزان غیرخلاق دارای منبع کنترل درونی هستند؛ تحقیق گوهری (۱۳۷۶) که نشان داد خودانگیختگی و انگیزش درونی در خلاقیت تأثیر زیادی دارد؛ تحقیق بوستان (۱۳۸۲) که نشان داد بین میزان خلاقیت دانشجویانی

که منبع کنترل آنها درونی است با میزان خلاقیت دانشجویانی که منبع کنترل آنها بیرونی است، تفاوت معناداری وجود دارد؛ تحقیق رشیدی (۱۳۸۵) که نشان داد دانش‌آموزان خلاق دارای منبع کنترل درونی هستند و دانش‌آموزان دارای منبع کنترل درونی، دارای نگرش به خلاقیت خود بالاتری هستند؛ تحقیق رشیدی و شهرآرای (۱۳۸۷) که نشان دادند بین منبع کنترل درونی و خلاقیت رابطه مثبتی وجود دارد و همچنین تحقیق شرکت (۱۳۸۸) که نشان داد بین منبع کنترل دانشجویان و میزان خلاقیت آنها ارتباط معناداری وجود ندارد، همسو است. بنابر این، با توجه به این که مرکز کنترل با خلاقیت رابطه دارد، می‌توان به تقویت مرکز کنترل درونی دانشجویان از طریق پرورش احساس مسئولیت نسبت به رفتارهای خود، احساس کنترل شخصی بر رویدادهای زندگی و ایجاد انگیزش درونی در دانشجویان توجه داشت، چراکه خلاقیت مستلزم مقاومت در برابر شیوه‌های معمول حل مسئله است. همچنین پیشنهاد می‌شود برای رشد خلاقیت دانشجویان دانشگاه شیوه‌هایی را در جریان آموزش به کار گرفته شود که به تقویت مرکز کنترل درونی در آنها بینجامد، مثلاً پرورش ویژگی‌های شخصیتی.

در رابطه با فرضیه سوم (بین ریسک‌پذیری دانشجویان با خلاقیت (کلی) آنان رابطه معناداری وجود دارد) نتایج جدول ۳ نشان داد که بین ریسک‌پذیری با خلاقیت کلی و همچنین بین ریسک‌پذیری با بعد اصالت خلاقیت رابطه معناداری وجود ندارد؛ اما این متغیر با ابعاد سیالی، انعطاف‌پذیری و بسط خلاقیت رابطه‌ای معنادار وجود دارد. نتایج حاصل از این فرضیه با نتایج تحقیقات هال و بوسلی (۱۹۸۰) و چینگ و چانگ (۲۰۱۱) که نشان دادند، افراد خلاق تمایل بیشتری به خطرپذیری دارند همسو بوده و نتایج آنها را تأیید می‌کند. با توجه به نتایج تحقیقات قبلی و با توجه به این که افرادی که دارای قابلیت ریسک‌پذیری هستند در مقایسه با سایرین از سطح بالایی از خلاقیت برخوردارند؛ لذا، پیشنهاد می‌شود محیطی در دانشگاه فراهم شود تا دانشجویان به انجام فعالیت‌های مخاطره‌آمیز تشویق شوند. همچنین شناساندن مزایای بهره‌گیری از فرصت‌ها و پذیرش ریسک به دانشجویان در تقویت ریسک‌پذیری آنان مؤثر است.

در رابطه با پیش‌بینی عوامل مؤثر بر خلاقیت دانشجویان نتایج جدول ۴ نشان داد که تنها ۲۵ درصد از تغییرات مربوط به خلاقیت دانشجویان با انگیزه پیشرفت، مرکز کنترل و ریسک‌پذیری آنان توضیح داده می‌شود و بقیه تغییرات مربوط به خلاقیت دانشجویان با متغیرهای دیگری خارج از این تحقیق توضیح داده می‌شوند. علاوه بر آن همان‌گونه که نتایج نشان داد تنها رابطه دو متغیر انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل با خلاقیت از لحاظ آماری معنادار هستند و رابطه ریسک‌پذیری با خلاقیت دانشجویان در این تحقیق معنادار نبود و از میان متغیرها به ترتیب انگیزه پیشرفت و مرکز کنترل بیشترین تأثیر را بر خلاقیت دانشجویان داشته است.

منابع

- آقایی فیشانی، تیمور (۱۳۷۷). *خلاقیت و نوآوری در انسان‌ها و سازمان‌ها*. تهران: انتشارات ترمه.
- احمدپورداریانی، محمود (۱۳۸۹). *کارآفرینی: تعریف، نظریات و الگوها*. تهران: انتشارات پردیس.
- امامی پور، س (۱۳۸۰). *بررسی رابطه سبک‌های تحول در دانشجویان و رابطه آن با خلاقیت*. رساله دوره دکتری رشته روان‌شناسی (چاپ‌نشده). دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- بوستان، افسانه (۱۳۸۲). *بررسی رابطه منبع کنترل و خلاقیت در دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (چاپ‌نشده). دانشگاه صنعتی شریف.
- درانی، کمال و مرادی، حجت‌الله (۱۳۸۸). *مبانی و اصول کارآفرینی*. تهران: انتشارات دانشگاه هرمزگان.
- رشیدی، اسماعیل (۱۳۸۵). *رابطه خلاقیت و نگرش به خلاقیت خود با منبع کنترل در دانش‌آموزان سال اول دبیرستان شهر اراک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (چاپ‌نشده). دانشگاه شهید بهشتی.
- رشیدی، اسماعیل و شهرآرای، مهرناز (۱۳۸۷). *بررسی رابطه خلاقیت با منبع کنترل*. فصل‌نامه *اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی*. سال سوم، شماره سوم: ۸۳-۹۹.
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۷۹). *سنجش و اندازه‌گیری در علوم تربیتی*. تهران: انتشارات آگاه.
- شرکت، مرزیه (۱۳۸۸). *بررسی رابطه بین منبع کنترل و خلاقیت دانشجویان سال اول دانشگاه اصفهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (چاپ‌نشده). دانشگاه اصفهان.

شکرکن، حسین؛ نجاریان، بهمن؛ شهنی بیلاق، منیژه؛ برومند نسب، مسعود (۱۳۸۲). بررسی رابطه ساده و چندگانه خلاقیت، انگیزه پیشرفت و عزت‌نفس با کارآفرینی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. *مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*. دوره سوم، سال نهم، شماره ۳ و ۴: ۲۴-۱.

شهرآرای، مهرناز (۱۳۷۴). الگوی تعاملی رفتار خلاق. پژوهش‌های تربیتی. *فصل‌نامه علمی-پژوهشی موسسه تحقیقات دانشگاه تربیت‌معلم*. جلد سوم: شماره ۳ و ۴: ۱۰۷-۸۹.

گل شکوه، فرزانه؛ احدی، حسن؛ عنایتی، میرصلاح الدین؛ عسگری، پرویز؛ حیدری، علیرضا؛ پاشا، غلامرضا (۱۳۸۹). رابطه بین سبک‌های تفکر، انگیزه پیشرفت، خلاقیت با کارآفرینی دانشجویان. *مجله یافته‌های نو در روان‌شناسی*، ۴(۱۰): ۱۰۵-۱۱۸.

گل محمدی، افسانه (۱۳۹۲). بررسی رابطه بین ذهنیت فلسفی با خلاقیت دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد. *طرح تحقیقی منتشر نشده دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد*.

گوهری، م (۱۳۷۶). بررسی رابطه خودپنداره و منبع کنترل با خلاقیت در دانش‌آموزان پسر دوره راهنمایی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (چاپ‌نشده) دانشگاه تربیت‌معلم تهران. نوری، محمود (۱۳۹۰). نوآوری در جذب منابع انسانی. (Online: www.Modiran.com).

Ching, Y. S. & Chann. L. (2004). The Relationship among creative, critical Thinking and Thinking Style in Taiwan Itinght School Students. *Journal of instructional Psychology*, vol 31, 2004.

Drucer, P.F. (1985). The Discipline of Innovation. *Harvard Business Review*. 66-72.

Hermans, H. J. M. (1970). A Questionnaire Measure of Achivement Motivation. *Journal of Applied Psychology*. Vol: 54. N: 4, 353-363.

Johnson, B.R (1990). Toward a Multidimensional Model of Entrepreneurship the case of Achivement Motivation and The Entrepreneur. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 14(3). 39-54.

McClelland, D. (1962). Business Drive and National Achievement. *Harvard Business Review*. No: 40: 99-112.

Sane Scott, Locke Edwinn. (2002). Entrepreneurial Motivation. *Human Resource Management Review*. No 13: 257-279.

Shan, S. E & Collin, C. (2003). Entrepreneurial Motivation. *Human Resource Management Review*. 13 (12) 257 – 279.

Stein, M.I (1979). Stimulating Creativity. New Yourk John Wiely 7Sons.

Zhuang, Lee and Et Al (1997). "Innovation or Liquidate - Are All Organisations

Covinced? A Two - Phased Study into the Innovation ".” *Management Decision*.
Vol. 37, No. 1: 57-71.

ابتكار و خلاقیت در علوم انسانی، دوره سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۱

